

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Μέσο: ΑΥΓΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ημ. Έκδοσης: . . . 4/5/2014 Ημ. Αποδελτίωσης: . . 4/5/2014

Σελίδα: 23

Η απελευθέρωση του Λόγου από τα δεσμά του μύθου και της θρησκείας

ERNST CASSIRER, *Η φιλοσοφία του Διαφωτισμού*,
μτφρ.: Αννέτε Φωνσβίνκελ, ΜΙΕΤ, σελ. 569

» Το Νταβός, πολύ πριν γίνει γνωστό στην ελλαδική κοινή γνώμη από τη συνάντηση Παπανδρέου-Οζάλ και τις εκεί συνεδριάσεις του παγκόσμιου οικονομικού φόρουμ, είχε αποκτήσει τη φήμη του χάρη σε μια κορυφαία φιλοσοφική διαμάχη. Εκεί, στον τόπο όπου ο Τόμας Μαν είχε φανταστεί το σανατόριο του *Μαγικού βουνού*, το 1929 βρέθηκαν αντιμέτωποι δυο σπουδαίοι φιλόσοφοι, ο Ερνστ Κασσίρερ και ο Μάρτιν Χάιντεγγερ. Σε μια στιγμή κατά την οποία η Ευρώπη ζούσε με τις εμπειρίες του μεγάλου πολέμου και την αμφισβήτηση του διαφωτισμού, οι δυο φιλόσοφοι καλούνταν

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΜΕΡΤΙΚΑ

να απαντήσουν στο ερώτημα: «Τί σημαίνει να είναι κανείς άνθρωπος;» Ευγενής και αμυντικός ο πρώτος, επιθετικός και ρηξικέλευθος ο δεύτερος, βρέθηκαν να προτάσσουν ο μὲν Κασσίρερ το άνοιγμα στο άπειρο μέσω του Λόγου, ο δε Χάιντεγγερ τη θλιβερή περατότητα μιας πεταμένης μέσα στον χρόνο ύπαρξης.

Κοινή αναφορά και των δύο ήταν ο φιλόσοφος του καθαρού Λόγου, ο Ιμμάνουελ Καντ. Ο Χάιντεγγερ ερμηνεύει τον Καντ βιάζοντας τα κείμενα για να αντλήσει το νέο. Η απάντησή του στο ερώτημα για τον άνθρωπο είναι η υπαρξιακή αγωνία μιας πεπερασμένης ύπαρξης που οδεύει στον θάνατο. Ο Κασσίρερ, από την πλευρά του, ακολουθεί μια τελολογική γραμμή σκέψης: θεωρεί ότι ο Καντ είναι η τελείωση του διαφωτισμού, πράγμα που καθορίζει τη νομοισαρχική υφή ολόκληρου του έργου του. Στις οικουμενικά έγκυρες αποφάνσεις της επιστήμης αναγνωρίζει το άνοιγμα στο άπειρο, που επιτυγχάνεται με την απελευθέρωση του Λόγου από τα δεσμά του μύθου και της θρησκείας. Η δική του απάντηση στο αρχικό ερώτημα είναι ότι άνθρωπος σημαίνει δημιουργία μορφών. Αυτό είναι και το θέμα του μείζονος συγγραμμάτος του με τίτλο *Φιλοσοφία των συμβολικών μορφών*, που περατώθηκε την ίδια χρονιά. Ακολουθώντας τον Καντ, θα υποστηρίξει ότι ο άνθρωπος μέσω του σχηματισμού μορφών, που προβάλλονται αυθόρμητα από τον νου, διευθετεί και εξαντικειμενικεύει τον κόσμο. Οι συμβολικές μορφές είναι μια ενέργεια του πνεύματος, κατά την οποία ένα νόημα ή ένα περιεχόμενο αποδίδεται σ' ένα σημείο της κατ' αίσθηση αντίληψης και συνδέεται μ' αυτό. Η συνείδηση, επομένως, δεν είναι ένας παθητικός δέκτης των εξωτερικών εντυπώσεων, αλλά διαπερνά κά-

Κωστής Βελώνης, *Who Might Rebuild*, 2014, 102 X 350 X 40cm-detail (I)

θε εντύπωση με μια ελεύθερη δραστηριότητα της έκφρασης.

Μια συντομευμένη εκδοχή αυτού του συγγράμματος είναι το *Δοκίμιο για τον άνθρωπο* (1944' στην ελληνική κυκλοφορία από τον «Κάλβο», το 1972). Ο αναγνώστης θα δει κι εδώ ν' αναπτύσσεται το βασικό μοτίβο της σύλληψής του για τον μύθο ως συμπληρωτική ή συγκινησιακή δημιουργία συμβολικών μορφών, σε αντίθεση με την ορθολογική δημιουργία συμβόλων. Ακολουθώντας τον Λεβί - Μπρυλ, ο Κασσίρερ θεωρεί τον μύθο προλογική - ανορθολογική μορφή σκέψης. Με βάση αυτή την επιχειρηματολογία υφαιίνει και τον *Μύθο του κράτους* (1946' ελ. έκδ. «Γνώση», 1991), όπου υποβάλλεται σε κριτική η δομή της μυθικής σκέψης και οι σύγχρονοι πολιτικοί μύθοι, με απόληξη τον φασισμό και τον ναζισμό. Ωστόσο, αυτή η ερμηνεία του μύθου είχε αντιπάλους ήδη από τότε κι έχει ανατραπεί από τον Λεβί-Στρως και μετά. Η άγρια σκέψη ακολουθεί, όπως και κάθε ανθρώπινος συλλογισμός, τους κανόνες της λογικής. Οι πολιτικοί μύθοι όταν κινούνται ανορθολογικοί, επειδή υποτίθεται ότι δεν στηρίζονται στον Λόγο, θεωρούνται τέτοιοι για λόγους πολεμικής από τον αντίπαλο, ο οποίος ενεργεί με ένα διαφορετικό κανονιστικό ιδεώδες για

τον Λόγο, κι έτσι αμφισβητεί την αξιωματική αρχή τους.

Στον Κασσίρερ η νόηση συνυφίνεται με ένα ηθικό-κανονιστικό ιδεώδες. Η *Φιλοσοφία του Διαφωτισμού* (1932) έχει ως αφηγητή αυτό το ιδεώδες, σύμφωνα με το οποίο «η σκέψη δεν πρέπει απλώς να ταξινόμει και να αναλύει, αλλά να επιφέρει την τάξη που αντιλαμβάνεται ως αναγκαία, αποδεικνύοντας μέσω ακριβώς αυτής της πραγμάτωσης τη δική της ιδιαίτερη πραγματικότητα και αλήθεια». Για να κατανοήσουμε αυτό το απόσπασμα στην προοπτική της ερμηνείας του διαφωτισμού θα πρέπει να έχουμε κατά νου ότι αντίπαλοι του είναι τόσο η θεολογία όσο και ο ηθικός σκεπτικισμός, ο οποίος προκύπτει με την ανατίμηση του εμπειρικού κόσμου.

Ο 17^{ος} και ο 18^{ος} αιώνας έχουν ως κοινό παρονομαστή την αποκατάσταση του αισθητού κόσμου. Αυτό σημαίνει αφενός μια ανατροπή της κλίμακας η οποία θεμελιώνει το ηθικό-κανονιστικό ιδεώδες στο αληθινό δέν, τον Θεό, και αφετέρου την

Οι εικόνες του τεύχους από τη διηγή ατομική έκθεση του γλύπτη Κωστή Βελώνη και του φωτογράφου Νίκου Μάρκου με τίτλο *Το Μέλιον Βρίσκεται Πίσω Μας*, στη γκαλερί ΑΔ, Παηλιάδος 3, Αθήνα. Μέχρι 17 Μαΐου.

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Μέσο: ΑΥΓΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ημ. Έκδοσης: . . . 4/5/2014 Ημ. Αποδελτίωσης: . . 4/5/2014

Σελίδα: 24

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

ανάγκη να δημιουργήσει ο ανθρώπινος Λόγος μια δική του κλίμακα. Αυτή η ανάγκη εκφράζεται σ' όλα τα μέτωπα και καθορίζεται από την αυτοτελή γνωστική αξία της εμπειρίας. Οι άνθρωποι του διαφωτισμού πραγματοποιούν, ακολουθούν και εκφράζουν την επανάσταση στη σφαίρα της επιστημονικής γνώσης, που πραγματοποιήθηκε με την ανατίμηση του αισθητού κόσμου.

Σύμφωνα με τον Κασσίρερ η νέα μεθοδολογική ιεραρχία έχει ως δεδομένο την παρατήρηση, ενώ το ζητούμενο είναι η αρχή και ο νόμος. Με τους θεωρητικούς της λογικής του 17^{ου} αι. αναπτύσσεται η θεωρία για τον γενεπικό ή αιτιώδη ορισμό. Τώρα οι γόνιμες εξηγήσεις δεν βασίζονται αποκλειστικά και μόνο στην αφάρεση· αντίθετα, «παρακολουθούν τον εσωτερικό νόμο που διέπει ή έστω μπορεί να θεωρηθεί ότι διέπει τη γένεση του όλου». Εδώ εντάσσεται και το θεμελιώδες συμπέρασμα των λογικών μελετών του Χομπς, ότι η ανθρώπινη γνώση κατανοεί μόνο όσα μπορεί να συνθέσει από τα πρωταρχικά τους στοιχεία.

Η διαφορά μεταξύ 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα δεν βρίσκεται σε κάποιες σημαντικές νέες ανακαλύψεις αλλά στη μετατόπιση του κέντρου βάρους για την εύρεση της αλήθειας. Για τον Καρτέσιο, τον Μαλμπράνς, τον Σπινόζα και τον Λάμπινις δεν υπάρχει λύση του προβλήματος της αλήθειας χωρίς τον Θεό. Μ' άλλα λόγια, η επιστημονική γνώση έχει αξία μόνο όταν συνδέεται με το αληθινό δέον, τον Θεό, από τον οποίο απορρέουν οι αληθινοί νόμοι. Στον 18^ο αιώνα η αλήθεια εκκοσμικεύεται με την ανατροπή της θεολογικής-χριστιανικής ιεραρχίας και η φύση κατανοείται ως αυτοδύναμη ολόκληρη.

Με την πολεμική στα θεολογικά συστήματα το ζήτημα που τίθεται είναι ποιος νομοθετεί. Η απάντηση σε αυτό είναι ο άνθρωπος. Οι διαπλαστικές δυνάμεις του εγώ εκπνύσσονται στη σφαίρα της επιστήμης με τη ανακάλυψη των νόμων της φύσης, της αισθητικής με τη δημιουργία μορφών και της πολιτικής με την κατασκευή του δικαίου. Αυτή είναι η «κοπερνίκεια στροφή» που λύνει τα χέρια του ανθρώπου για να κυριαρχήσει πάνω στη φύση. Η ανθρώπινη ισχύς και κυριαρχία μπορεί να ασκηθεί πάνω στη φύση κι όχι πάνω στον Θεό. Κι όταν εδώ μιλάμε για φύση αναφερόμαστε τόσο στην εξωτερική όσο και στην εσωτερική φύση του ανθρώπου. Έτσι, μαζί με την ανατροπή του κοσμοθεωρητικού πλαισίου μετατοπίζεται το βάρος από τη μεταφυσική στη γνωσιολογία: τη θέση της μεταφυσικής καταλαμβάνει το ζήτημα της ικανότητας του ανθρώπινου Λόγου να νομοθετεί. Ερμηνεύοντας τον Ρουσσώ, ο Κασσίρερ υποστηρίζει ότι η γνώση «δεν επιτρέπεται να αξιώνει το απόλυτο πρωτείο, διότι στο βασίλειο των πνευματικών αξιών αυτό το προνόμιο ανήκει στην ηθική βούληση». Στο σημείο αυτό έρχεται να καταπολεμήσει τον δεύτερο βασικό αντίπαλο, τον ηθικό σκεπτικισμό που γεννά ο διαχωρισμός μεταξύ λογικής και οντολογίας, ή μεταξύ της αυτοτελούς γνωστικής αξίας της εμπειρίας και των (ηθικών) ιδεών. Πράγματι, η ένσταση της καντιανής νοσηταρχίας στον σκεπτικισμό είναι ότι η κατάλυση των αξιολογικών διαφορών στην ηθική, εφόσον κάθε πράξη έχει ως μέτρο την απόλαυση που γεννά, δεν ρωτά για το είδος και την προέλευση της απόλαυσης.

Ένα μείζον δίλημμα του διαφωτισμού ήταν κατά πόσον ο Λόγος οφείλει ν' αναφέρεται σε μια κλίμακα αξιών, ή να ενεργεί αδιαφορώντας για τις αξίες με στόχο να πετύχει τους σκοπούς του. Ο Κασσίρερ με τη *Φιλοσοφία του διαφωτισμού* έδωσε τη δική του απάντηση σ' αυτό προτάσσοντας τα ιδεώδες της σύνδεσης του Λόγου με αξίες και αποσυνδέοντας τον άνθρωπο από τον υλιστικό μονισμό. Συνάμα δεν δίστασε να τονίσει ότι θεωρείται ως υπέρβαση του δυτικού ορθολογισμού, και να αποδώσει σε στοχαστές όπως ο Χέρντερ και ο Χάμμαν τη θέση τους μέσα στο διαφωτισμό.

Μακριά από το *Μαγικό Βουνό*, στη γερμανική πραγματικότητα όπου διακλαδώνονταν οι φιλοσοφικές του ιδέες, ο Κασσίρερ είχε προσοπιστεί τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης σαν μια ύψιστη πολιτειακή μορφή της φιλελεύθερης παράδοσης· το 1933, μόλις έναν χρόνο μετά από την έκδοση της *Φιλοσοφίας του Διαφωτισμού* θα πάρει τον δρόμο της εξορίας. Κινούμενος σ' όλη τη ζωή του μεταξύ των δύο βασιλείων, του ιδεατού της ελευθερίας και του πραγματικού της αναγκαιότητας, παρέμεινε μέχρι τέλους στρατευμένος στο ιδεώδες του για το βασίλειο της ελευθερίας.